مقاله علمی ـ پژوهشی

تاریخ دریافت ۱۴۰۲/۱۲/۲۲ **تاریخ پذیرش ۱۴۰۳ /۰۳/۰۵**

نقش شاخص‌های نهادی و حکمرانی بر سیاست بازرگانی صنعت نفت ایران

محسن قیاسی[۱] ـ بهرام فتحی[۲*] ـ شهیاد آبنار [۳] ـ مجید انیسی[۴]

چکیده

نوسانات سیاست‌های بازرگانی نفت در ایران طی سال‌های اخیر افزایش یافته است و به یک مسئله مزمن تبدیل شده است. با توجه به آنکه تداوم این نوسان‌ها دارای آثار نامطلوبی برای جامعه مثل بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی است، شناسایی دلایل آن از اهمیت اساسی برخوردار است. هدف اصلی تحقیق شناسایی عوامل مؤثر بر سیاست‌های بازرگانی صنعت نفت است. در هر کشور دولت به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد حاکمیتی و یک رکن نهادساز با تشکیل و هدایت نهادها می‌تواند بر میزان و نحوه اثرگذاری تجارت بین‌الملل بر رشد اقتصاد مؤثر باشد. این مقاله دلایل اثرات بر سیاست‌های بازرگانی نفت در ایران را با استفاده از داده‌های مستخرج از مطالعه میدانی در سال ۱۴۰۲ و به‌کارگیری روش دلفی فازی، مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد، به ترتیب شاخص‌های ثبات سیاسی، ثبات تجاری، نقش تحریم‌ها و اثربخشی دولت بیشترین تأثیر را بر صادرات و واردات نفت ایران داشته است. همچنین متغیرهای درجه باز بودن تجارت، نرخ ارز، تعرفه گمرکی و نرخ تورم تأثیر مثبت و معنی‌داری بر صادرات و واردات نفت دارند.

واژگان کلیدی: شاخص حکمرانی، صادرات، واردات، دلفی فازی.

۱ گروه اقتصاد، واحد الیگودرز، دانشگاه آزاد اسلامی، الیگودرز، ایران. mohsen.gh366@gmail.com
۲ گروه اقتصاد، واحد شهریار، دانشگاه آزاد اسلامی، شهریار، ایران (نویسنده مسئول). Bahram125fathi@gmail.com
۳ گروه اقتصاد، واحد الیگودرز، دانشگاه آزاد اسلامی، الیگودرز، ایران. abnar_22091@yahoo.com
۴ گروه ریاضی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین ، ایران. majid_anisi@yahoo.com

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

مقدمه

صادرات و واردات نفت ازجمله متغیرهای بین‌المللی اقتصاد به شمار می‌روند که در تجارت بین‌الملل از مفاهیم اصلی هستند و از اهمیت بالایی برخوردارند، زیرا این دو متغیر، راه‌های ارتباط اقتصادی کشور با جهان خارج را تشکیل می‌دهند؛ بنابراین، تجارت صادرات و واردات نفت ازجمله مهمترین پارامترها در بخش خارجی اقتصاد محسوب می‌شوند و به‌صورت مبنایی برای سیاستگذاری در این بخش مدنظر قرار دارد و به‌عنوان یکی از ابزارهای سیاستی در بعد خارجی اقتصاد در غالب راهبردها و برنامه‌های توسعه قرار دارد. بنابراین شناخت عواملی که بر صادرات و واردات نفت اثرگذار است برای سیاست بازرگانی نقش راهبردی دارند. استفاده از سیاست گسترش و آزادسازی تجارتی در کشورهای مختلف با توجه به ساختار اقتصادی و اجتماعی اثرات متفاوتی دارد. ازجمله مهمترین عوامل اختلاف بین ساختارهای اجتماعی و نهادی کشورها با یکدیگر دولت و بازار و نحوه تعامل و روابط آن‌ها با یکدیگر است. برای تنظیم روابط اقتصادی افراد جامعه، دولت‌ها نهادهای کارآمد و توانمندی را ایجاد می‌کنند. ایجاد این‌گونه نهادها ازجمله ارکان حکمرانی دولت است که می‌تواند بر نحوه و مسیر اثرگذاری تجارت بین‌الملل بر روی رشد اقتصادی اثر داشته باشد. در واقع، در شرایط کنونی ایران، تلاش‌هایی از طرف دولت و سایر صنایع به‌منظور بهبود عملکرد صادرات واردات شرکت‌ها صورت گرفته است. این تلاش‌ها برای توسعه صادرات واردات به‌خصوص در بخش‌هایی انجام می‌گیرد که دارای مبانی و زیرساخت‌های موجود که همان صنعت نفت است (جعفری و همکاران، ۱۴۰۲).

آنچه در ادبیات اقتصادی به‌عنوان راهبرد تجاری شناخته شده است عبارت است از تمام تدابیر و روش‌هایی که یک کشور برای تنظیم روابط اقتصادی افراد ساکن در قلمرو ملی خود در چارچوب اهدافی مشخص با سایر کشورها اتخاذ می‌کند و به‌صورت نسبی یا مطلق اعمال می‌نماید. این راهبردها شامل عناصر ذهنی و عینی نیز هستند که از سویی نظریات تجارت را در بر می‌گیرند و تکنیک‌هایی را لحاظ می‌نمایند و از سوی دیگر متناسب با نظام سیاسی و اقتصادی حاکم و مقتضیات زمانی است (Kehoe et al., 2017).

با نگاهی به تاریخ اقتصادی و بررسی روند تجارت میان ملل مختلف به‌راحتی می‌توان دریافت که راهبرد درونگرا متکی بر نیرو و توان داخلی کشورهاست. کشورهایی که این سیاست را برمی‌گزینند با استفاده از انواع حمایت‌ها و محدودیت‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای واردات خود را محدود و بیشتر بر تولید کالاهای مشابه خارجی اصرار

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

می‌ورزند. با ادامه این فرایند کشورها برای ساخت کالای نهایی و مونتاژی خود نیازمند ارز هستند (Costinot et al., 2014).

نقش و اهمیت نهادها به‌طور گسترده در ادبیات اقتصادی موردبررسی قرار گرفته است. اکثر محققین بر این باورند که کیفیت ضعیف نهادی باعث کاهش درآمد سرانه و نوسانات کلان اقتصادی بالاتر می‌شود. ازآنجاکه تجارت بین‌الملل نقش بالقوه‌ای در نتایج کلان اقتصادی دارد، طبیعی است که مؤلفه‌های اساسی مؤسسات نیز باید بر جریان‌های تجاری تأثیر بگذارد (Berden et al.,2014، Bojnec et al., 2014، Gylfason et al., 2015). علیرغم اینکه رویکردهای روش‌شناختی متفاوتی برای آزمون این رابطه استفاده شده است، در بیشتر موارد نتایج نشان می‌دهد که حاکمیت بر جریان‌های تجاری تأثیر می‌گذارد. یک رویکرد جایگزین توسط (Wu et al.,2012) ارائه شد که مروری بر ادبیات تعاملات بین دموکراسی و جهانی‌سازی ارائه کردند که عمدتاً بر تجارت و باز بودن حساب سرمایه تمرکز دارد.

تجارت آزاد خارجی براساس نظریه اقتصاددانان به سبب تغییر در تخصیص منابع از بخش‌های با بهره‌وری کمتر به بخش‌های با بهره‌وری بالاتر و تغییر ساختار در مدیریت اقتصادی، بهبود فناوری و شیوه‌های بهتر تولید سبب افزایش رشد اقتصادی می‌شود (شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۹).

برای تجزیه و تحلیل رابطه میان سیاست‌های تجاری و رشد اقتصادی نظریه‌ها و الگوهای جدید رشد درون‌زا چارچوب مفهومی خوبی را فراهم می‌کنند. در این الگوها اینگونه انتظار می‌رود که با انتقال فناوری و واردات کالاهای سرمایه‌ای استراتژی توسعه صادرات نسبت به استراتژی جایگزینی واردات عملکرد بهتری خواهند داشت و با افزایش سرمایه‌گذاری خارجی سرریز اثرات مثبت توسعه از کشورهای توسعه‌یافته صنعتی و افزایش مقیاس فعالیت‌های اقتصادی رشد اقتصادی را تسریع می‌بخشد (لطفعلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۱).

با توجه به اهمیت مسئله سیاست بازرگانی و تجاری، تاکنون مطالعات زیادی در این حوزه صورت گرفته است؛ که به برخی از آن‌ها اشاره شده است. گیلک حکیم‌آبادی و همکاران (۱۴۰۱) با در نظر گرفتن تعامل سیاست‌های پولی و مالی در دوره‌های مختلف اقتصاد ایران اثر شوک سیاست‌های پولی و مالی را بر تورم و تولید ناخالص داخلی موردبررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که نسبت به سیاست پولی اثر سیاست مالی بر رشد تولید ناخالص داخلی بیشتر است.

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

نجفی استمال و همکاران (۱۴۰۱) اثر سیاست‌های ارزی در هنگام وجود کسری تجاری در شرایط بحران مالی را در بلندمدت بر شاخص کل بورس اوراق بهادار را موردبررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان داده است که در دوره‌های بحرانی نسبت به دوره‌های آرام بین نرخ ارز و قیمت سهام از نظر ادغام در بلندمدت و علیت کوتاه‌مدت، سازگاری بیشتری وجود دارد.

قدیری‌نژاد و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با بهره‌گیری از نظرات خبرگان شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی در عرصه مدیریت استعداد نمودار علت و معلولی را استخراج نمودند. نتایج نشان می‌دهد که حلقه‌های علی ـ معلولی به‌دست آمده از زیرسیستم‌های پانزده‌گانه این الگو، متغیرهای اثرگذار و نحوه تعاملات آن‌ها بر روی یکدیگر را ترسیم و به‌عنوان مبنایی جهت ارائه راهکار عرضه نمودند.

ایاران و همکاران (۱۴۰۱) با استفاده از مدل پویایی سیستم‌ها به بررسی نحوه تأثیر تحریم‌ها بر زنجیره تأمین صنعت نفت ایران پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که تلاش جهت خنثی‌سازی تحریم‌های صنعت نفت با کمک شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند در عرض ده سال آینده با سرمایه‌گذاری جهت توسعه ظرفیت تولید فرآورده‌های نفتی کشور را در مقابل تحریم مقاوم نماید.

غفاری‌فرد و رضایی (۱۴۰۰) با طراحی یک مدل پویایی سیستمی در چهار حالت متفاوت افزایش اولیه و افزایش مداوم ارز براساس مابه‌التفاوت تورم داخل از میانگین تورم جهانی، تثبیت نرخ ارز و جهش چند برابری تأثیر تغییرات نرخ ارز بر تولید ملی را شبیه‌سازی کرده‌اند. نتایج حاکی از آن است که با تثبیت نرخ ارز، جز در سال‌های اولیه تراز تجاری ایران همواره منفی شده و در سیاست جهش چند برابری به‌دلیل تأثیر منفی این جهش تراز تجاری و تولید ملی اندکی بهبود می‌یابد.

نیازی و همکاران (۱۳۹۹) آثار ناشی از اعمال سیاست‌های پولی بر متغیرهای کلان اقتصادی با توجه به درآمدهای نفتی را موردمطالعه قرار داده‌اند. نتایج این مطالعه نشان داد که افزایش نرخ سود بانکی، نرخ رشد اقتصادی را حداقل تا دو سال پس از تغییر کاهش خواهد داد. نصیرپور (۱۳۹۹) با استفاده از روش خودرگرسیون برداری تابلویی اثر سیاست‌های پولی و مالی بر کسری حساب جاری در کشورهای منتخب صادرکننده نفت را در دوره زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۰ مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند. نتایج نشان می‌دهد که افزایش نرخ بهره و کاهش درآمدهای نفتی سبب کاهش کسری حساب جاری می‌شود.

پورمحمدی و همکاران (۱۳۹۹) با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته برای

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

۳۴ کشور منتخب با درآمد متوسط بالا طی دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۱، اثرات تعاملی درجه باز بودن تجاری و سیاست‌های پولی بر رشد اقتصادی و تورم را موردبررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که درجه باز بودن تجاری منجر به افزایش تأثیر سیاست‌های پولی بر رشد اقتصادی و کاهش تأثیر بر تورم می‌شود.

الباجی (۱۳۹۸) با بهره‌گیری از ادبیات الگوهای تعادل عمومی پویای تصادفی یک مدل کلان تعادل عمومی قابل‌برآورد برای اقتصاد ایران را طراحی کرد و آثار ناشی از اجرای سیاست‌های پولی و ارزی از طریق ابزارهای سیاستگذاری نرخ سود بانکی، ذخایر خارجی بانک مرکزی و نرخ تغییر در ارز اسمی، بر متغیرهای تراز تجاری واقعی، شکاف تولید، نرخ تورم، نرخ ارز واقعی و دارایی‌های خارجی در قالب الگوی سیاستی تحت سه نظام ارزی مدیریت شده، شناور و ثابت مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. نتایج نشان می‌دهد که سیاست‌های پولی و ارزی در پایداری تراز تجاری واقعی، نرخ ارز واقعی، دارایی‌های خارجی و ... تأثیر دارد.

رمضان‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) در چارچوب یک الگوی تعادل عمومی قابل‌محاسبه آثار سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز بر تولید، قیمت‌های نسبی، صادرات و واردات در سطح کلان و اثرات بازخوردی بین بخش‌های اقتصاد ایران را موردبررسی قرار داده است. الگوسازی براساس دو سناریو افزایش ۲۵ و ۳۵ درصدی نرخ ارز در سطح کلان نشان می‌دهد که از منظر مصرف‌کننده و تولیدکننده، شاخص قیمت نسبی افزایش قابل‌توجهی معادل ۲۱ و ۳۰ درصد و رشد ۸/۱ و ۶/۲ درصدی تولید به همراه خواهد داشت.

ولی‌بیگی (۱۳۹۶) با لحاظ ویژگی‌های اقتصاد ایران نظیر بخش نفت و چسبندگی‌ها و به‌کارگیری مدل کینزی جدید، اثرات تکانه‌های پولی و مخارج جاری دولت بر متغیرهای کلان اقتصادی به‌ویژه صادرات و واردات را موردبررسی قرار داده است. نتایج توابع عکس‌العمل آنی حاکی از آن است که تکانه مثبت نرخ رشد پایه پولی سبب افزایش واردات، کاهش صادرات و بدتر شدن تراز تجاری غیرنفتی می‌شود.

(Doojav et al.,2024) با استفاده از مدل‌های خودرگرسیون برداری بیزی ساختاری اثرات کلان تغییرات نرخ ارز و مکانیسم‌های انتقال آن (کانال‌های تجاری و مالی) را در کشور مغولستان، یک بدهکار خالص ارز خارجی و یک اقتصاد درحال‌توسعه صادرکننده کالا، بررسی کرده‌اند. نتایج نشان داده است که هردو کانال مالی و تجاری نرخ ارز فعال هستند و تأثیر قابل‌توجهی در سطح اقتصاد کلان دارند.

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

(Andini,2023) در مطالعه خود بررسی کرده است که اثر سیاست نرخ ارز ثابت اجرا شده در ایتالیا در دوره ۹۹۷ تا ۲۰۰۰ بر محیط نهادی و نرخ دستمزد واقعی کارگران به چه صورت بوده است. نتایج نشان داده است که اجرای این سیاست برخلاف سیاست نرخ ارز انعطاف‌پذیر، نرخ دستمزد واقعی در بخش خصوصی را کاهش می‌دهد. علاوه‌براین اثرات ناهمگن اتخاذ این سیاست بر بخش‌ها و صنایع مختلف نیز موردبررسی قرار گرفته است. (Boehm et al.,2023) تأثیر نوسانات کل را بر سیاست‌های تجاری متغیر در ۱۳ اقتصاد بزرگ نوظهور بررسی می‌کند. تا سال ۲۰۱۰ این کشورها که به عضویت سازمان جهانی تجارت درآمده بودند ۲۱ درصد از واردات جهانی کالاها و ۲۲ درصد از تولید ناخالص جهان را به خود اختصاص داده بودند. نتایج نشان داده است که در طول زمان محدودیت‌های وارداتی به شوک‌های نرخ ارز واقعی حساس‌تر شده‌اند. (Moayed et al.,2023) رابطه بین باز بودن تجاری و نوسانات نرخ ارز در ایران را موردبررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان داده است که در کوتاه‌مدت و بلندمدت تأثیر رشد اقتصادی و مخارج دولت ناچیز است و افزایش حجم پول بیشترین تأثیر نامطلوب را بر بازار ارز و افزایش تجارت خواهد داشت و باز بودن فضای تجاری و سیاست نرخ ارز ثابت باعث کاهش نوسانات نرخ ارز خواهد شد.

(Ma & Lv,2023) اثرات توسعه مالی و بی‌ثباتی مالی را بر نوسانات سیاست مالی بررسی کرده‌اند. نتایج نشان داده است که بی‌ثباتی مالی منجر به نوسانات بیشتر در سیاست مالی خواهد شد. علاوه‌براین مشخص شد که اثر مضر بی‌ثباتی مالی بر رفتار سیاست‌های مالی در مرحله عادی چرخه مالی کاهش می‌یابد، اما در دوره‌های انبساطی، رکود و بحران بزرگتر می‌شود.

(Nguyen et al.,2023) رابطه بین باز بودن تجارت و سه جنبه ثبات اقتصاد کلان شامل ثبات رشد، ثبات تورم و ثبات نرخ ارز را موردبررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که باز بودن تجاری اثر منفی بر رشد اقتصادی دارد ولی در دوره موردبررسی هیچ رابطه‌ای بین باز بودن تجارت و ثبات تورم وجود نداشت.

(Met al.,2022) با استفاده از داده‌های فصلی چین پویایی‌های اقتصاد کلان را تحت درجات مختلف باز بودن تجاری و مالی موردبررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان داده است که تأثیر نوسانات رخ داده در حوزه اقتصاد کلان نسبت به باز بودن فضای تجاری و فضای مالی به ماهیت شوک‌های اساسی بستگی دارد و در بیشتر موارد درجه متوسطی از باز بودن تجاری، همراه با درجه بالایی از باز بودن مالی، نتایج رفاهی بهینه را به همراه دارد.

(Hosseini et al.,2022) در مطالعه‌ای با عنوان استفاده از روش دلفی و فازی دیمیتل

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

برای شناسایی و اولویت‌بندی متغیرهای مؤثر بر صادرات مرکبات ایران به روسیه ابتدا متغیرهای مؤثر بر صادرات مرکبات با استفاده از روش دلفی شناسایی و تعیین شدند. نتایج حاکی از آن است که نوسان نرخ ارز و بازاریابی به ترتیب بیشترین و کمترین تأثیر را بر توسعه صادرات مرکبات از استان مازندران به روسیه دارند. (Arigoni and Lenarcic,2020) بر روی داده‌های منطقه یورو، شوک عدم‌قطعیت سیاست تجاری را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. نتایج نشان داده است که در کوتاه‌مدت افزایش عدم‌اطمینان در سیاست تجاری بر چرخه تجاری واقعی تأثیر منفی می‌گذارد. وجه تمایز این مطالعه با تحقیقات قبلی این است که در این مدل سعی می‌شود که تحلیل‌های سیاست تجاری، بازرگانی و گمرکی به نحوی باشد که به دنیای واقعی جهت پیاده‌سازی نزدیک‌تر و کاربردی‌تر باشد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت اکتشافی است، تلاش شده است که سیاست‌های بازرگانی نفت کشور از طریق خرد جمعی تعیین شود؛ بنابراین روش دلفی که یکی از روش‌های تصمیم‌گیری گروهی است مورداستفاده قرار می‌گیرد. البته به‌دلیل وجود ویژگی‌هایی ازجمله ابعاد کلان مسئله، عدم‌دسترسی به اطلاعات دقیق و نظرات فردی و ذهنی، نظریه فازی نیز باید در آن ادغام شود، لذا از روش دلفی فازی برای برقراری ارتباطات مؤثر خبرگان و صاحبان منافع استفاده کرده تا ضمن ایجاد تعامل لازم بین آنان، دیدگاه‌های آنان را به سوی اجماع عمومی سوق دهد.

اعمال سیاست‌های تجاری و بازرگانی نیازمند چشم‌اندازی نسبتاً روشن از رخدادهای آینده همراه با تفکر و تدبری عمیق در مسائل اقتصادی و اجتماعی است. از سوی دیگر هریک از صاحبان منافع اصلی تجارت براساس درک و شناختی که از موارد پیشنهادی دارند، برداشت‌های متفاوتی از مفهوم سیاست‌های بازرگانی نفت و میزان تأثیر آن بر اقتصاد کشور و اولویت‌بندی اجرای آن دارند. به همین خاطر طراحی سیستمی منطقی و منصفانه را به‌منظور امکان درک درستی از مسئله فارغ از تعصبات صنفی و فردی بسیار ضروری می‌سازد.

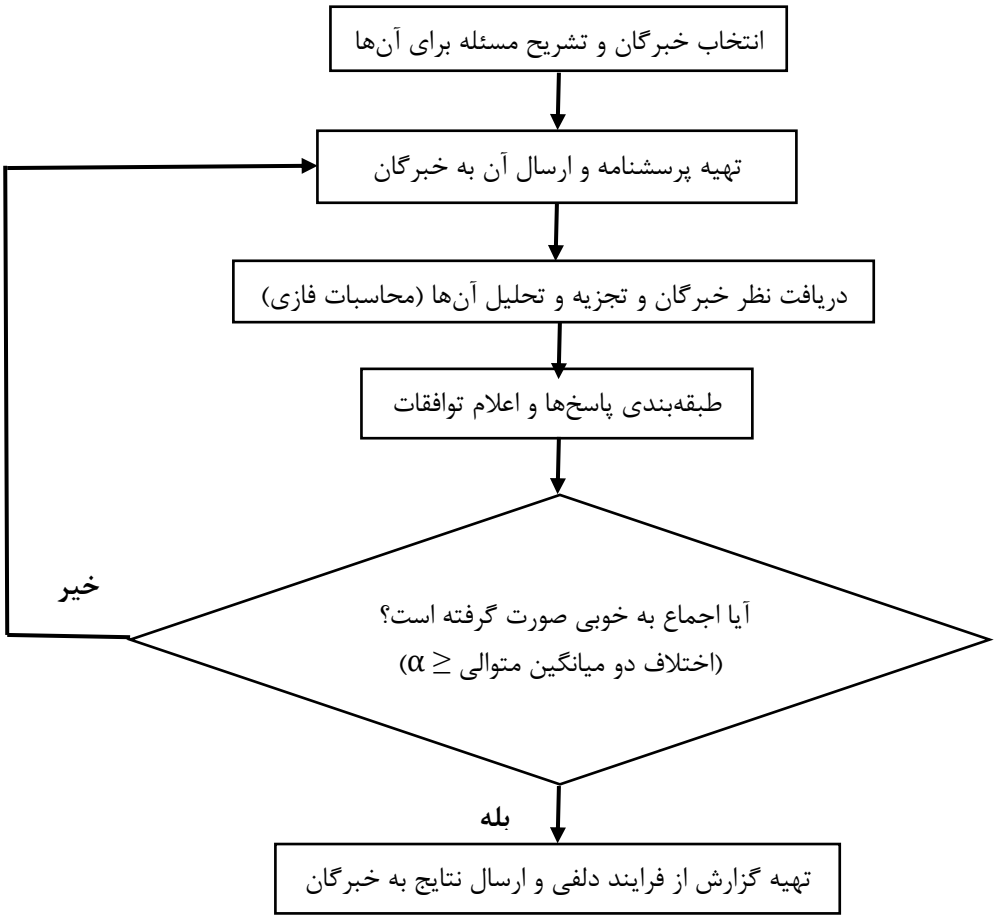
ضمناً میزان ارتباط موارد پیشنهادی با مفهوم سیاست‌های بازرگانی نفت و میزان تأثیر آن‌ها بر اقتصاد کشور و اولویت‌بندی اجرای آن‌ها را نمی‌توان از طریق روش‌های قطعی یا از طریق فرایندهای تصادفی ارزیابی کرد. از سویی دیگر خبرگان در حل مسئله براساس صلاحیت فردی و ذهنیت خود اظهارنظر می‌نمایند. لذا به‌منظور رفع موانع مربوط

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

به عدم‌دقت و صراحت در مسئله از نظریه فازی استفاده می‌شود. در این راستا متغیرهای زبانی ابزار مؤثری برای نمایش اطلاعات نادقیق هستند.

ویژگی مهم این روش، ارائه چارچوبی انعطاف‌پذیر است که بسیاری از موانع مربوط به عدم‌دقت و صراحت را تحت پوشش قرار می‌دهد. بسیاری از مشکلات در تصمیم‌گیری‌ها مربوط به اطلاعات ناقص و نادقیق است. همچنین تصمیمات اتخاذ شده خبرگان براساس صلاحیت فردی آنان و به‌شدت ذهنی است؛ بنابراین بهتر است داده‌ها به‌جای اعداد قطعی با اعداد فازی نمایش داده شوند. مراحل اجرای روش دلفی فازی در واقع ترکیبی از اجرای روش دلفی و انجام تحلیل‌ها بر روی اطلاعات با استفاده از تعاریف نظریه مجموعه‌های فازی است. گام‌های اصلی این تحقیق به شرح ذیل تدوین شده است. الگوریتم اجرای روش دلفی فازی در شکل ۱ نمایش داده شده است.

شکل ۱. الگوریتم اجرای روش دلفی فازی

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

گام اول انتخاب خبرگان؛ به‌طورمعمول خبرگان نظریات خود را در قالب حداقل مقدار، ممکن‌ترین مقدار و حداکثر مقدار ارائه می‌دهند، سپس میانگین نظر خبرگان و میزان اختلاف‌نظر هر فرد خبره از میانگین محاسبه می‌شود آنگاه این اطلاعات برای اخذ نظریات جدید به خبرگان ارسال می‌شود. در مرحله بعد هر فرد خبره براساس اطلاعات حاصل از مرحله قبل نظر جدیدی را ارائه می‌دهد یا نظر قبلی خود را اصلاح می‌کند. این فرایند تا زمانی ادامه دارد که میانگین اعداد فازی به اندازه کافی باثبات شود. علاوه‌براین چنانچه مطالعه نظر گروه‌هایی از خبرگان نیز لازم باشد، می‌توان با محاسبه فاصله بین اعداد نظریات خبرگان را براساس روابط فازی در گروه‌های مشابه موردشناسایی قرار داد و اطلاعات مربوط به آن‌ها را به خبرگان موردنظر ارسال کرد.

ویژگی‌های اصلی برای انتخاب خبرگان بدین شرح است: با مسئله موردبحث درگیر باشند، اطلاعات مداوم از مسئله را برای همکاری داشته باشند، دارای انگیزه برای شرکت در فرایند دلفی باشند و احساس کنند اطلاعات حاصل از یک توافق گروهی برای خود آن‌ها نیز ارزشمند خواهد بود. با توجه به سطح کلان مسئله سیاست‌های بازرگانی در صنعت نفت، گروه‌های متعددی در حل این مسئله ذینفع هستند، لذا باید تا حد امکان خبرگان به نحوی انتخاب شوند که نماینده خوبی از صاحبان منافع باشند. در غیر این صورت جامعیت سیاست‌های بازرگانی حاصل مورد شک و تردید خواهد بود. عمده‌ترین صاحبان منافع سیاست‌های بازرگانی عبارت‌اند از: وزارت نفت، وزارت صمت، وزارت اقتصاد و دارایی، سازمان گمرک، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، متخصصان و استادان مرتبط در دانشگاه‌ها. با توجه به ویژگی‌های مذکور نهایتاً سی و پنج نفر از خبرگان انتخاب شدند و آمادگی اولیه برای اجرای این تحقیق برای آن‌ها به وجود آمد.

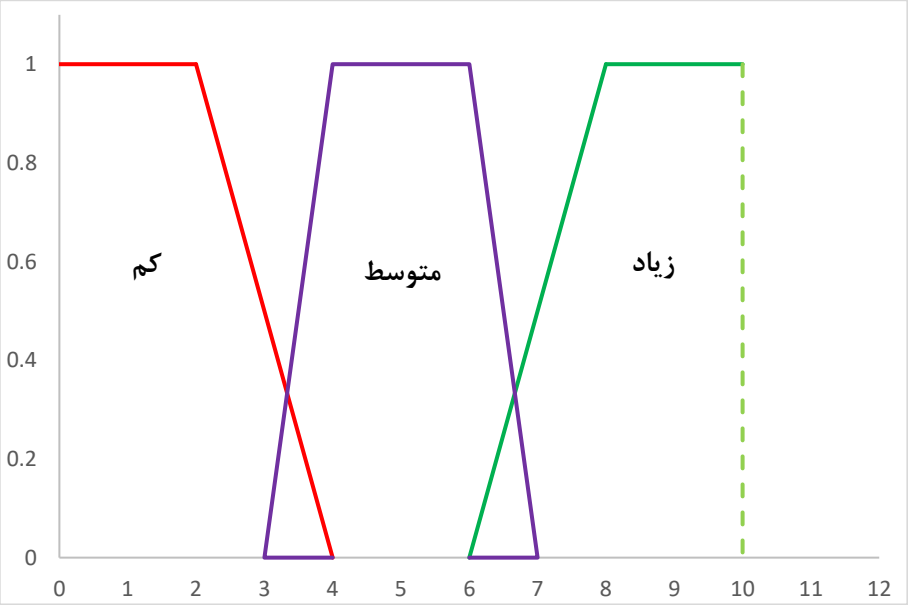
گام دوم متغیرهای زبانی؛ پرسشنامه با هدف کسب نظر خبرگان راجع به میزان ارتباط موارد پیشنهادی با مفهوم سیاست‌های بازرگانی در صنعت نفت، میزان تأثیر آن بر اقتصاد کشور و حدود اولویت‌بندی اجرا طراحی شده است. لذا خبرگان باید از طریق متغیرها این مقادیر را بیان می‌کردند. ازآنجاکه سؤال‌های طرح شده بسیار کلان بوده و نتایج آن‌ها در آینده مشخص خواهد شد، عوامل متعددی بر سؤال‌ها و پاسخ‌های آن‌ها دخیل هستند. لذا استفاده از متغیرهایی با ارزش‌های قطعی، خبرگان را در اظهارنظر دچار مشکل خواهد کرد. به همین دلیل واضح است که متغیرهای کیفی آزادی عمل بیشتری را به خبرگان می‌دهد.

استفاده از متغیرهای کیفی مانند کم، متوسط، زیاد و ... مشکلات فوق را تا حدود

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

زیادی حل خواهد نمود، لیکن مشکل دیگری را ایجاد می‌کند. ذهنیت افراد نسبت به متغیرهای کیفی مانند کم یا زیاد یکسان نیست. خصوصیات متفاوت افراد بر تعابیر ذهنی آن‌ها نسبت به متغیرهای کیفی اثرگذار است، مانند اینکه برخی افراد نگرش سخت‌گیرانه و برخی نگرش آسان‌گیرانه دارند، برخی از افراد خوش‌بین و برخی بدبین هستند. درنتیجه تجزیه و تحلیل بر روی متغیرهای منتج از ذهنیت و تعابیر مختلف فاقد ارزش خواهد بود. به همین دلیل با تعریف دامنه متغیرهای کیفی، خبرگان با ذهنیت یکسان به سؤال‌ها پاسخ خواهند داد. لذا متغیرهای کیفی به‌صورت اعداد فازی ذوزنقه‌ای معیار کم (۰،۰،۲،۴)، متوسط (۳،۴،۶،۷)، زیاد (۶،۸،۱۰،۱۰) طبق شکل ۲ تعریف می‌شود.

شکل ۲. الگوریتم اجرای روش دلفی فازی

گام سوم تعیین مؤلفه‌های نهادی و حکمرانی؛ با توجه به گزینه‌های پیشنهادی خبرگان و متغیرهای زبانی تعریف شده پرسشنامه موردنظر طراحی شد. پس از اخذ نتایج حاصل از بررسی پاسخ‌های پرسشنامه میانگین میزان ارتباط شاخص‌های نهادی و حکمرانی و تأثیر بر صادرات و واردات کشور و با توجه به روابط زیر (Cheng & Lin, 2002) محاسبه شده است.

$$A^{(i)} = \left(a_1^{(i)}, a_2^{(i)}, a_3^{(i)}, a_4^{(i)}\right), \qquad i = 1,2,\ldots,n \qquad (۱)$$

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

$$A_m = (a_{m1}, a_{m2}, a_{m3}, a_{m4}) = \left(1/n \sum a_1^{(i)}, 1/n \sum a_2^{(i)}, 1/n \sum a_3^{(i)}, 1/n \sum a_4^{(i)}\right) \quad (۲)$$

در این روابط $A^{(i)}$ بیانگر دیدگاه خبره i ام و A_m بیانگر میانگین دیدگاه‌های خبرگان است. نتایج این محاسبات در جدول ۱ و ۲ آمده است. با توجه به نتایج جدول ۱ و ۲ اختلاف‌نظر هریک از خبرگان از میانگین مطابق رابطه ۳ محاسبه شد.

$$\left(a_{m1} - a_1^{(i)}, a_{m2} - a_2^{(i)}, a_{m3} - a_3^{(i)}, a_{m4} - a_4^{(i)}\right)\left(1/n \sum a_1^{(i)} - a_1^{(i)}, 1/n \sum a_2^{(i)} - a_2^{(i)}, 1/n \sum a_3^{(i)}\, a_3^{(i)}, 1/n \sum a_4^{(i)} - a_4^{(i)}\right) \quad (۳)$$

در گام چهارم، اختلاف میانگین‌های دو مرحله اول و دوم با استفاده از روابط فاصله میان اعداد فازی و براساس رابطه ۴ محاسبه شده و در جدول ۳ ذکر شده است. چنانچه این اختلاف میانگین از حد آستانه کم (مثلاً ۰/۲) کمتر شود فرایند متوقف می‌شود.

$$S(A_{m2}, A_{m1}) = \left\{1/4\left[(a_{m21} + a_{m22} + a_{m23} + a_{m24}) - (a_{m11} + a_{m12} + a_{m13}\, a_{m14})\right]\right\} \quad (۴)$$

گام پنجم رتبه‌بندی مؤلفه‌ها، برای رتبه‌بندی تأثیر شاخص‌ها با استفاده از روش دیمتل فازی بر روی صادرات و واردات نفت با استفاده از رابطه ۵ باید مقادیر $\left(\widetilde{D}_i - \tilde{R}_i\right)^{def}$ و $\left(\widetilde{D}_i + \tilde{R}_i\right)^{def}$ را با استفاده از روش ادغام میانگین درجه‌بندی شده محاسبه کرد (Memarpour et al.,2024, Li et al.,2020).

$$Wi = \frac{\left[((\widetilde{Di} + \tilde{R}i)^{def})^2 + ((\widetilde{Di} - \tilde{R}i)^{def})^2\right]^{1/2}}{\sum_{i=1}^{n}\left[((\widetilde{Di} + \tilde{R}i)^{def})^2 + ((\widetilde{Di} - \tilde{R}i)^{def})^2\right]^{1/2}} \quad (۵)$$

یافته‌ها

اولین و مهمترین گام برای اجرای روش دلفی تشکیل کمیته‌ای از کارشناسان است. در این تحقیق یک گروه ۳۵ نفره تشکیل می‌شوند. با توجه به گزینه‌های پیشنهادی خبرگان و متغیرهای زبانی تعریف شده پرسشنامه موردنظر طراحی شد؛ بنابراین با کمک این کارشناسان روش دلفی انجام می‌شود. نظریات خبرگان حاصل از پرسشنامه نوبت اول انجام می‌شود. در این مرحله کارشناسان درمورد ۱۴ متغیر به اتفاق‌نظر می‌رسند. پس از

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

اخذ نتایج حاصل از بررسی پاسخ‌های پرسشنامه میانگین میزان ارتباط و تأثیر بر صادرات و واردات نفت و با توجه به روابط (۲) محاسبه شده است. افرازبندی متغیرها و اعداد فازی هر متغیر و میانگین اعداد فازی در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. میانگین نظریات خبرگان حاصل از پرسشنامه ۱

ردیف	شاخص‌ها	نماد	میانگین تأثیر بر صادرات نفت	میانگین تأثیر بر واردات نفت
۱	ثبات سیاسی	C1	(۵.۴،۷.۳،۹.۳،۹.۴)	(۵.۴،۷.۳،۹.۳،۹.۴)
۲	اظهارنظر و پاسخگویی	C2	(۱.۴،۱.۹،۳.۹،۵.۴)	(۱.۵،۲،۴،۵.۵)
۳	حاکمیت قانون	C3	(۲.۵،۳.۳،۵.۳،۶.۵)	(۱.۳،۱.۸،۳.۸،۵.۳)
۴	اثربخشی دولت	C4	(۵.۲،۶.۹،۸.۹،۹.۲)	(۵.۵،۷.۴،۹.۴،۹.۵)
۵	کنترل فساد	C5	(۴،۵.۳،۷.۳،۸)	(۳.۸،۵.۱،۷.۱،۷.۸)
۶	درجه باز بودن اقتصاد	C6	(۴.۸،۶.۳،۸.۳،۸.۸)	(۴.۹،۶.۶،۸.۶،۸.۹)
۷	توسعه مالی	C7	(۴.۳،۵.۷،۷.۷،۸.۳)	(۳.۶،۴.۸،۶.۸،۷.۶)
۸	تغییرات نرخ ارزی	C8	(۴.۳،۵.۷،۷.۷،۸.۳)	(۴.۷،۶.۳،۸.۳،۸.۷)
۹	کیفیت قوانین و مقررات	C9	(۰،۰،۲،۴)	(۴.۹،۶.۵،۸.۵،۸.۹)
۱۰	بی‌ثباتی تجاری	C10	(۰.۵،۰.۶،۲.۶،۴.۵)	(۵.۸،۷.۷،۹.۷،۹.۸)
۱۱	نقش تحریم‌ها	C11	(۵/۳،۵/۳،۷/۵،۹/۹)	(۵.۷،۷.۶،۹.۶،۹.۷)
۱۲	موافقت‌نامه با شرکای تجاری	C12	(۰.۳،۰.۴،۲.۴/۴.۳)	(۴.۴،۵.۹،۷.۹/۸.۴)
۱۳	تعرفه گمرکی	C13	(۲،۲.۷،۴.۷،۶)	(۴.۹،۶.۶،۸.۶،۸.۹)
۱۴	نرخ تورم	C14	(۰.۳،۰.۴،۲.۴/۴.۳)	(۴،۵.۳،۷.۳،۸)

مأخذ: محاسبات محقق

نتایج به‌دست آمده از اجرای روش در جدول ۲ ارائه شده است. طبق این جدول در نوبت دوم انجام می‌شود. در این مرحله کارشناسان درمورد ۱۴ متغیر به اتفاق‌نظر می‌رسند. افرازبندی متغیرها و اعداد فازی هر متغیر و میانگین اعداد فازی در جدول ۲ آورده شده است. پس از اخذ نتایج حاصل از بررسی پاسخ‌های پرسشنامه میانگین میزان ارتباط و تأثیر بر رشد اقتصادی، صادرات و واردات کشور با توجه به رابطه (۲) محاسبه شده است. افرازبندی متغیرها و اعداد فازی هر متغیر و میانگین اعداد فازی در جدول ۲ آورده شده است.

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

جدول ۲. میانگین نظریات خبرگان حاصل از پرسشنامه ۲

ردیف	شاخص‌ها	نماد	تأثیر بر صادرات نفت	تأثیر بر واردات نفت
۱	ثبات سیاسی	C1	(۵.۴،۷.۳،۹.۳،۹.۴)	(۵.۴،۷.۳،۹.۳،۹.۴)
۲	اظهارنظر و پاسخگویی	C2	(۱.۳،۱.۷،۳.۷،۵.۳)	(۱.۴،۱.۸،۳.۸،۵.۴)
۳	حاکمیت قانون	C3	(۲.۴،۳.۲،۵.۲،۶.۴)	(۱.۳،۱.۷،۳.۷،۵.۳)
۴	اثربخشی دولت	C4	(۵.۲،۶.۹،۸.۹،۹.۲)	(۵.۶،۷.۵،۹.۵،۹.۶)
۵	کنترل فساد	C5	(۴،۵.۳،۷.۳،۸)	(۳.۸،۵،۷،۷.۸)
۶	درجه باز بودن اقتصاد	C6	(۴.۹،۶.۵،۸.۵،۸.۹)	(۵،۶.۶،۸.۶،۹)
۷	توسعه مالی	C7	(۴.۳،۵.۷،۷.۷،۸.۳)	(۳.۶،۴.۸،۶.۸،۷.۶)
۸	تغییرات نرخ ارزی	C8	(۴.۲،۵.۶،۷.۶،۸.۲)	(۴.۷،۶.۳،۸.۳،۸.۷)
۹	کیفیت قوانین و مقررات	C9	(۰،۰،۲،۴)	(۴.۹،۶.۵،۸.۵،۸.۹)
۱۰	بی‌ثباتی تجاری	C10	(۰.۶،۰.۹،۲.۹،۴.۶)	(۵.۶،۷.۵،۹.۵،۹.۶)
۱۱	نقش تحریم‌ها	C11	(۵.۴،۷.۳،۹.۳،۹.۴)	(۵.۷،۷.۶،۹.۶،۹.۷)
۱۲	موافقت‌نامه با شرکای تجاری	C12	(۰.۳،۰.۴،۲.۴/۴.۳)	(۴.۵،۶،۸،۸.۵)
۱۳	تعرفه گمرکی	C13	(۲.۲،۲.۹،۴.۹،۶.۲)	(۴.۹،۶.۵،۸.۵،۸.۹)
۱۴	نرخ تورم	C14	(۰.۳،۰.۴،۲.۴/۴.۳)	(۴.۱،۵.۵،۷.۵،۸.۱)

مأخذ: محاسبات محقق

با توجه به جدول‌های ۱ و ۲ اختلاف‌نظر هریک از خبرگان از میانگین طبق رابطه ۳ محاسبه می‌شود. در گام بعد اختلاف میانگین‌های دو مرحله اول و دوم با استفاده از روابط فاصله میان اعداد فازی و براساس رابطه ۴ محاسبه شده و در جدول ۳ ذکر شده است. چنانچه این اختلاف میانگین از حد آستانه کم (مثلاً ۰/۲) کمتر شود فرایند متوقف می‌شود (Cheng, 2002). اینک با بررسی جدول ۱ ملاحظه می‌شود که از بین متغیرهای تأثیرگذار بر صادرات و واردات کمترین موارد مربوط به اظهارنظر و پاسخگویی، کیفیت قوانین و مقررات و موافقت‌نامه با شرکای تجاری است.

همانطور که ملاحظه می‌شود اختلاف میانگین‌ها در جدول ۳ کمتر از ۰/۲ است لذا پس از اختلاف‌نظر خبرگان نسبت به میانگین، طراحی پرسشنامه جدید و ارائه به خبرگان متوقف می‌شود. در واقع می‌توان گفت در این مرحله اجماع خوبی میان خبرگان پدید آمده است.

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

جدول ۳. اختلاف میانگین نظرات خبرگان (پرسشنامه ۱ و ۲)

ردیف	شاخص‌ها	نماد	تأثیر بر صادرات نفت	تأثیر بر واردات نفت
۱	ثبات سیاسی	C1	۰/۰۹	۰/۰۲
۲	اظهارنظر و پاسخگویی	C2	۰/۲۰	۰/۱۳
۳	حاکمیت قانون	C3	۰/۱۴	۰/۰۵
۴	اثربخشی دولت	C4	۰/۰۰	۰/۰۹
۵	کنترل فساد	C5	۰/۰۴	۰/۰۸
۶	درجه باز بودن اقتصاد	C6	۰/۱۲	۰/۰۴
۷	توسعه مالی	C7	۰/۰۰	۰/۰۰
۸	تغییرات نرخ ارزی	C8	۰/۰۵	۰/۰۰
۹	کیفیت قوانین و مقررات	C9	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۰	ثبات تجاری	C10	۰/۲۱	۰/۱۷
۱۱	نقش تحریم‌ها	C11	۰/۲	۰/۰۴
۱۲	موافقت‌نامه با شرکای تجاری	C12	۰/۰۰	۰/۱۰
۱۳	تعرفه گمرکی	C13	۰/۲	۰/۰۶
۱۴	نرخ تورم	C14	۰/۰۴	۰/۱۵

مأخذ: محاسبات محقق

هدف از اعمال روش دلفی قبل از رتبه‌بندی متغیرها با استفاده از دیمیتل فازی، فیلتر کردن نسبی‌ترین متغیرها بود. علاوه‌بر تجزیه و تحلیل داده‌های کمی، سؤالاتی نیز برای شناسایی استدلال پشت تصمیم آن‌ها مطرح شد. این تمایل به حفظ متغیرهای خاص مرتبط، درصورت در دسترس بودن، بر استدلال‌های پاسخ‌دهندگان غالب بود. بااین‌وجود، هدف از این مطالعه جامع بودن کلیه متغیرهایی است که بر جریان سیاست بازرگانی نفت ایران تأثیر می‌گذارد. درمجموع ۱۴ متغیر از فهرست اولیه متغیرها استخراج و رتبه‌بندی آن‌ها با استفاده از روش دیمیتل فازی ارزیابی شده است. شگفت‌انگیزترین نکته در نتایج، نشان دادن تأثیر ثبات سیاسی، ثبات تجاری، نقش تحریم و اثربخشی دولت بر صادرات و واردات نفت به‌عنوان مهمترین عامل است. در یک محیط دارای حکمرانی مناسب به لحاظ کاهش ریسک‌های سرمایه‌گذاری، زمینه را برای افزایش سرمایه‌گذاری و تولید فراهم می‌کند و با افزایش تولید احتمال صدور کالا به خارج کشور بیشتر می‌شود. چنین محیطی به لحاظ کاهش ریسک و هزینه‌های تولید، باعث کاهش قیمت محصولات تولیدی و افزایش

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

قدرت رقابت‌پذیری در مقیاس بین‌الملل می‌شود که زمینه را برای افزایش صادرات فراهم می‌کند. یکی دیگر از ویژگی‌های یک محیط دارای حکمرانی مناسب، تدوین قوانینی است که محرک تولید و رقابت‌پذیری است. بنابراین با داشتن حکمرانی خوب، از طریق وضع قوانین کارا درمورد فضای کسب‌وکار، صادرات و واردات نفت می‌تواند افزایش یابد. همچنین در کشوری که فساد در آن در سطح پایینی قرار دارد، احتمال افزایش صادرات به این دلیل که افراد تمایل به فعالیت‌های مولد دارند، وجود دارد. حکمرانی خوب می‌تواند همراه با افزایش واردات، بسترهای یک اقتصاد با ساختار مناسب را فراهم آورد و در حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان نقش مهمی ایفا کند.

ازجمله متغیرهای مهم تأثیرگذار بر صادرات و واردات نفت نرخ ارز و تورم است. طرفداران کاهش ارزش پول معتقدند کاهش ارزش پول ملی، موجب افزایش انگیزه تولید و درنتیجه بالا رفتن سطح اشتغال، درآمد، صادرات و همچنین بهبود وضعیت تراز تجاری می‌شود و کسری تراز پرداخت‌ها را جبران می‌کند. کاهش ارزش پول ملی در برابر ارز خارجی یک سیاست مشترک ترویج صادرات است که به ازای همان مقدار کالای صادراتی، ارز داخلی بیشتری را در اختیار عاملان صادرکننده قرار می‌دهد. بااین‌حال، سهم آن در رشد صادرات مشکوک است. ممکن است توسط دولت‌ها برای تحریک تجارت خارجی در کوتاه‌مدت به کار گرفته شود؛ اما در بلندمدت اگر تجارت متقابل برای مدت نسبتاً طولانی ادامه یابد، قیمت‌های داخلی با قیمت‌های بین‌المللی به تعادل می‌رسند. این واقعیت تفاوت بزرگ بین رتبه‌بندی ارز و نرخ تورم را زیر سؤال می‌برد. در واقع منکر همگرایی این دو متغیر در ایران است. افزایش موازی قیمت‌های داخلی احتمالاً مقدار صادرات نفت را کاهش می‌دهد زیرا فروش در داخل به همان اندازه جذابیت فروش در خارج از کشور را دارد.

تحریم‌های اقتصادی که عاملان صادراتی ایران را از بهره‌مندی از تسهیلات بانکی برای انتقال پول بازمی‌دارد، آن‌ها را نسبت به رقبای خود به وضعیتی ضعیف می‌رساند. هزینه بالای گزینه‌های جایگزین برای تنظیم قراردادها و تضمین پرداخت‌ها بدون تسهیلات مالی رسمی، امکان تجارت بین‌المللی را برای آن دسته از عواملی که در بازارهای خارجی سرمایه‌گذاری کرده‌اند محدود کرده است. ایجاد شعبه شرکت صادرکننده در مقصد حداقل کاری است که یک نماینده باید سرمایه‌گذاری کند تا بتواند تجارت را بدون شرکت واسطه انجام دهد. تشدید تحریم‌های اقتصادی موجود ارزش تجاری ایران را کاهش داده است و کاهش واردات به‌خصوص واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای از یک طرف به بخش تولید آسیب رسانده و از طرف دیگر به‌دلیل افزایش

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

قیمت تمام شده کالاها باعث افزایش قیمت‌ها و تورم شده است.

بااین‌وجود، اعتقاد بر این است که مسائل مربوط به تعرفه گمرکی مهم است. یکی از مهمترین کاربردهای تعیین تعرفه گمرکی، استفاده از آن جهت حمایت از محصولات داخلی است. اگر تولیدکنندگان داخلی کالایی مشابه با کالای وارداتی را تولید کنند، دولت تعرفه واردات آن را زیاد می‌کند. در این صورت قیمت محصول داخلی پایین‌تر بوده و مورد استقبال خریداران داخلی قرار می‌گیرد. با اولویت دادن به تولیدات داخلی از مشاغل مختلفی حمایت شده و راه‌حل‌هایی جهت توسعه اقتصادی کشور فراهم می‌شود.

درجه باز بودن اقتصاد موضوعی است که می‌توان از تقسیم جمع صادرات و واردات یک کشور بر تولید ناخالص داخلی به دست آورد. باز بودن تجارت به شکل‌های مختلفی بر صادرات تأثیر می‌گذارد. افزایش تجارت بین‌الملل باعث افزایش استفاده از کانال‌های واسطه‌ای و سرمایه‌ای، که شکل مکملی نسبت به هم دارند، در میان کشورها می‌شود و ازاین‌رو صادرات و واردات نفت کشورها افزایش می‌یابد.

جدول ۴. نتایج رتبه‌بندی شاخص‌ها بر صادرات و واردات نفت

شاخص‌ها	D1	D2	R1	R2	W1	W2
C1	۳۱/۴	۳۱/۳	۳۱/۰	۳۱/۴	۰/۱۱	۰/۰۹
C2	۱۲/۷	۱۳/۰	۱۱/۹	۱۲/۵	۰/۰۵	۰/۰۳
C3	۱۷/۷	۱۲/۱	۱۷/۱	۱۱/۹	۰/۰۶	۰/۰۳
C4	۳۰/۱	۳۱/۹	۳۰/۱	۳۲/۳	۰/۰۹	۰/۰۹
C5	۲۴/۷	۲۳/۹	۲۴/۵	۲۳/۶	۰/۰۳	۰/۰۶
C6	۲۸/۲	۲۹/۰	۲۸/۷	۲۹/۲	۰/۱۰	۰/۰۸
C7	۲۶/۱	۲۲/۸	۲۶/۱	۲۲/۸	۰/۰۹	۰/۰۶
C8	۲۵/۹	۲۷/۹	۲۵/۷	۲۷/۹	۰/۱۰	۰/۰۸
C9	۶/۰	۲۸/۸	۶/۰	۲۸/۸	۰/۰۲	۰/۰۷
C10	۸/۲	۳۲/۹	۹/۰	۳۲/۳	۰/۱۱	۰/۰۹
C11	۳۰/۵	۳۲/۴	۳۱/۴	۳۲/۶	۰/۱۱	۰/۰۹
C12	۷/۴	۲۶/۶	۷/۴	۲۷/۰	۰/۰۳	۰/۰۷
C13	۱۵/۳	۲۹/۰	۱۶/۲	۲۸/۸	۰/۰۶	۰/۰۸
C14	۷/۶	۲۴/۷	۷/۴	۲۵/۳	۰/۰۹	۰/۰۸

مأخذ: محاسبات محقق

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه تجارت و به‌خصوص صادرات و واردات نفت از مباحث مهم اقتصاد به شمار می‌آید که درمورد عوامل مؤثر بر آن نظریات گوناگونی مطرح شده است. با توجه به اهمیت مسئله سیاست بازرگانی و تجاری، تاکنون مطالعات زیادی در این حوزه صورت گرفته است. براساس پیشینه تحقیقات که برخی از آن‌ها در این تحقیق موردبررسی قرار گرفته‌اند، در این تحقیقات اکثراً به نقش تأثیر متغیرهای اقتصادی نظیر اثر شوک سیاست‌های پولی و مالی، تورم و تولید ناخالص داخلی، درجه باز بودن تجاری، نرخ ارز، کانال مالی و تجاری و کسری حساب جاری بر سیاست‌های تجاری و بازرگانی پرداخته شده است. نگرش پژوهش حاضر ضمن توجه به متغیرهای اقتصادی عوامل مؤثر دیگر همچون نهادی، حکمرانی و تأثیرات عوامل خارجی ازجمله تحریم‌ها در سیاست بازرگانی نفت موردتوجه قرار گرفته است و این نوآوری این تحقیق به شمار می‌رود. در فرایند انجام این پژوهش ابتدا، متغیرهای مؤثر بر صادرات و واردات پس از بررسی ادبیات شناسایی می‌شوند. سپس با استفاده از روش دلفی متغیرهای مربوط به صادرات و واردات نفت شناسایی می‌شوند؛ به عبارت دیگر، ابتدا ۱۴ متغیر مؤثر و مشترک بر صادرات و واردات نفت در زمینه‌های نهادی، حکمرانی و اقتصادی شناسایی شده و سپس براساس روش دلفی، انتخاب می‌شوند. درنهایت با استفاده از روش دیمیتل فازی اولویت‌بندی می‌شوند. در اولویت‌بندی شاخص‌ها به‌ترتیب ثبات سیاسی، ثبات تجاری، نقش تحریم‌ها و اثربخشی دولت‌ها به‌عنوان مهمترین عوامل تأثیرگذار بر صادرات و واردات نفت محسوب می‌شوند.

اهمیتی که به ساختار اقتصاد ملی داده شده نشان می‌دهد که بهبود ویژگی‌های اقتصاد ملی ازجمله ثبات نرخ ارز و کنترل تورم به آرامی منجر به سطوح بالاتر صادرات می‌شود. کاهش ارزش پول ملی ممکن است با دریافت ارز بیشتر به ازای هر واحد کالای صادراتی، حرکت صادرات محور را در میان عوامل صادراتی تقویت کند؛ اما در بلندمدت هزینه تولید و سود حاصل از صادرات به تعادلی می‌رسد که مزیت نسبی کشور را نسبت به سال‌های دیگر کاهش می‌دهد. تأثیر تحریم‌های مالی بر دسترسی نمایندگان به تسهیلات بانکی بین‌المللی، هزینه‌های مبادله را افزایش می‌دهد. تأثیر شاخص‌های نهادی، حکمرانی و اقتصادی بر متغیرهای صادرات و واردات نفت بسیار تعیین‌کننده است. زیرا نهادهای حاکمیت با تدوین قانون و مقررات، پایبندی به قوانین و اجرای دقیق قوانین و ایجاد سیستم قضایی مستقل، نه‌تنها با کاهش تخلفات، جرائم اقتصادی، حمایت مکفی از حقوق مالکیت و ممانعت از تضعیف حق و حقوق افراد جامعه و نهادینه کردن اقتصاد دانش‌بنیان، بهبود

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

فضای اقتصادی را حکمفرما خواهند نمود، بلکه با تصویب قوانین کارا و بهینه، زیربنایی اصولی و پایدار جهت تداوم فعالیت‌های اقتصادی به وجود می‌آورد. لذا درصورت بهبود کیفیت فضای حکمرانی، اقتصاد در مسیر مناسب قرار خواهد گرفت که باعث افزایش قدرت رقابت‌پذیری محصولات تولیدی و همچنین افزایش سهم صادرات و واردات از تجارت جهانی می‌شود. مطالعه دقیق‌تر درمورد تأثیر این هزینه بر تجارت توصیه می‌شود. ممکن است اقتصاد نهادی جدید را به‌عنوان رویکردی برای تجزیه و تحلیل این هزینه‌های مبادله پیشنهاد دهد. درنهایت باید در نظر داشت که نتایج این پژوهش حاکی از اهمیت و وزن متغیرهای موردمطالعه در مقایسه با یکدیگر در فضای اقتصادی ایران است.

منابع

ایاران، عباس، فدایی، مهدی، همایون‌فر، مهدی و عموزاد خلیلی، حسین. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر تحریم‌ها بر زنجیره تأمین صنعت نفت ایران با رویکرد پویایی‌شناسی سیستم‌ها. *مطالعات راهبردی در صنعت نفت و انرژی*، ۵۵، ۱۲۲-۹۹.

الباجی یوسف، آذربایجانی کریم، دایی‌کریم‌زاده سعید. (۱۳۹۸) تأثیر سیاست‌های پولی و ارزی بر نوسانات تراز تجاری کشور با رویکرد مدل‌های تعادل عمومی پویای تصادفی. *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*. ۲۷ (۹۲): ۳۷۳-۴۰۶

پورمحمدی، سیده ساجده، طهرانچیان، امیرمنصور و راسخی، سعید. (۱۳۹۹). اثرات تعاملی درجه باز بودن تجاری و سیاست‌های پولی بر رشد اقتصادی و تورم. *فصلنامه علمی مدلسازی اقتصادی*. ۱۴(۴۹). ۸۸-۷۳

جعفری، حمیدرضا، وظیفه‌دوست، حسین، سعیدنیا، حمیدرضا و حیدرزاده هنزائی، کامبیز. (۱۴۰۲). ارائه مدل توسعه صادرات فرآورده‌های نفتی در بازار بین‌المللی. *دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی*، ۱۱۸، ۱۰۱-۱۱۴.

رمضان‌زاده ولیس، گلروز، پروین، سهیلا، و خوش‌کلام خسروشاهی، موسی. (۱۳۹۸). اثر سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز بر متغیرهای کلان اقتصادی با استفاده از الگوی تعادل عمومی قابل‌محاسبه .(CGE) *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۷ (۹۱)، ۷-۴۲

شاه‌آبادی، ابوالفضل، امیری، بهزاد و ساری‌گل، سارا. (۱۳۹۹). شناسایی عوامل مؤثر بر صادرات و واردات کشورهای منتخب عضو جنبش عدم‌تعهد با تأکید بر شاخص نهادی حکمرانی. *نشریه علمی راهبردهای بازرگانی*. ۱۲(۶). ۷۲-۵۷

غفاری‌فرد، محمد، رضایی، حسین (۱۴۴۰). مدلسازی تأثیر بلندمدت سیاست‌های ارزی

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

بر رشد اقتصادی در ایران: رویکرد پویایی سیستمی. *راهبرد توسعه*.۶۶ (۱۷). ۷۸-۴۱.

قدیری‌نژاد، غلامرضا، رجب‌بیگی، مجتبی و غلامی، عبدالخالق. (۱۴۰۱). شناسایی لقه‌های علی و معلولی مدیریت استعداد در شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی ایران. *مطالعات راهبردی در صنعت نفت و انرژی*، ۵۷، ۱۹۴-۱۷۷.

گیلک حکیم‌آبادی، محمدتقی، احسانی، محمدعلی، اسعدی، مرضیه و مطرانلویی، پریسا. (۱۴۰۱). سنجش اثر تعامل سیاست پولی و مالی بر متغیرهای کلان اقتصادی؛ رهیافت TVP-VAR. *دو فصلنامهٔ علمی مطالعات و سیاست‌های اقتصادی*. ۹ (۲). ۱۴۱-۱۷۸

لطفعلی‌پور، محمدرضا، زین‌الیانف اکرم و اشرافی، نازگل. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر کاهش موانع تعرفه‌ای بر کل واردات با استفاده از مدل ARDL، *فصلنامه راهبرد اقتصادی*، دوره ۱. شماره. ۱۴۷-۱۱۹

نجفی‌استمال، سمیرا، حسینی، سیدشمس‌الدین، معمارنژاد، عباس و غفاری، فرهاد. (۱۴۰۱). اثر سیاست‌های ارزی درجهت کاهش کسری حساب جاری (با تأکید بر بحران مالی سال ۲۰۰۸)، *خط مشی‌گذاری در مدیریت*. ۱۳ (۴۸). ۱۴۶-۱۳۱

نصیرپور، آرزو، شریفی رنانی، حسین، دائی‌کریم‌زاده، سعید و بصیرت، مهدی. (۱۳۹۸). تحلیل اثرهای سیاست‌های پولی و مالی بر کسری حساب جاری در کشورهای منتخب صادرکننده نفت: رهیافت خودرگرسیون برداری تابلویی (P-VAR). *فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه*. ۲۴ (۲)

نیازی محسنی، محسن، شهرستانی، حمید، هژبرکیانی، کامبیز، غفاری، فرهاد. (۱۳۹۹). بررسی اثر شوک‌های سیاست پولی و درآمدهای نفتی بر تورم و رشد اقتصادی در ایران. *اقتصاد پولی مالی*. ۲۷ (۱۹). ۴۶-۲۹

ولی‌بیگی، حسن، یاوری، کاظم، ابراهیمی، ایلناز، سحابی، بهرام. (۱۳۹۶). تحلیل اثر سیاست‌های پولی و مالی بر تجارت خارجی در ایران با رویکرد DSGE. *پژوهشنامه بازرگانی*. ۲۱ (۸۳). ۳۴-۱

Andini, C., (2023). Exchange-rate policy, institutions and wages: A macroeconomic quasi-experiment from Italy, 1997–2000, *International Economics*, Volume 175, Pages 158-170

Arigoni, F., and Lenarcic, Č, (2020). The impact of trade policy uncertainty shocks on the Euro Area, *MPRA Paper* 100832, University Library of Munich, Germany.

Berden, K., Bergstrand, J. H., & Etten, E. (2014). Governance and globalisation. *The World Economy*, 37(3), 353–386.

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

Bojnec, S., Ferto, I., & Fogarasi, J. (2014). Quality of institutions and the BRIC countries agro-food exports. *China Agricultural Economic Review*, 6(3), 379–394.

Boehm, Christoph E., Andrei A. Levchenko, and Nitya Pandalai-Nayar. (2023). The Long and Short (Run) of Trade Elasticities. *American Economic Review*, 113 (4): 861-905**.**

Cheng, Ching-Hsue, Lin, Yin, 2002, "Evaluating the best main battle tank using fuzzy decision theory with linguistic criteria evaluation*", European Journal of Operational Research*, 2002, Vol.142, p.147

Doojav, Go., Purevdorj, M., Batjargal, A. (2024). The macroeconomic effects of exchange rate movements in a commodity-exporting developing economy, *International Economic*, Volume 177, 177,134-175.

Gylfason, T., Martınez-Zarzoso, I., & Wijkman, P. M. (2015). Free trade agreements, institutions and the exports of Eastern Partnership countries. *Journal of Common Market Studies*, 53(6), 1214–1229.

Hosseini SM, Soltanpour Y, Paydar MM. (2022). Applying the Delphi and fuzzy DEMATEL methods for identification and prioritization of the variables affecting Iranian citrus exports to Russia. Soft comput. 26(18):9543-9556. *Journal of Development Economics*,111; 261-273.

Li H, Wang W, Fan L, Li Q, Chen X (2020) A novel hybrid MCDM model for machine tool selection using fuzzy DEMATEL, entropy weighting and later defuzzification VIKOR. *Appl Soft Comput* 91:106207.

Ma, Y., Lv, L. (2023). Financial development, financial instability, and fiscal policy volatility: International evidence. *The North American Journal of Economics and Finance*, 64:101873.

Ma, Y., Jiang, Y., Yao, C. (2022). Trade openness, financial openness, and macroeconomic volatility. *Economic Systems*, Volume 46, Issue 1, 100934.

Memarpour, M., Hafezalkotob, A., Khalilzadeh, M., Saghaei, A., Soltani, R. (2024). Modelling the Effect of Monetary Policies of Central Bank on Macroeconomic Indicators in Iran using System Dynamics and Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making Techniques. *Advances in Mathematical Finance & Applications*. 9(1), P. 1-32

Moayed, M., Haghighat, A., Zare, H., & Khodaparast Shirazi, J. (2023). The effects of trade openness and some macroeconomic variables on exchange rate volatility in Iran. *International Journal of Nonlinear Analysis and Applications*, 14(1), 2351-2360.

Nguyen, Vu Manh Hoai, Tin Huu Ho, Luan Huynh Nguyen, and An Thi Ha Pham (2023). "The Impact of Trade Openness on Economic Stability in Asian Countries". *Sustainability*, 15, no. 15: 11736.

Wu, J., Li, S. & Samsell, D. (2012). Why some countries trade more, some trade less, some trade almost nothing: The effect of the governance environment on trade flows. *International Business Review*, 21, pp. 225–238.

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]

The role of institutional indicators and governance on the business policy of Iran's oil industry

Mohsen Ghiasi[1] - Bahram Fathi[2*] - Shahyad Abnar[3] - Majid anisi[4]

Abstract

The volatility of oil trading policies in Iran has increased in recent years and has become a chronic problem. Considering that the continuation of these fluctuations has adverse effects on society, such as economic and political instability, identifying its causes is of fundamental importance. The main purpose of the research is to identify the factors affecting the commercial policies of the oil industry. In every country, the government, as the main governing body and an institution-building pillar, can be effective on the extent and manner of the impact of international trade on economic growth by forming and directing institutions. This article analyzes and examines the reasons for the effects on oil commercial policies in Iran using data extracted from a field study in 1402 and applying the fuzzy Delphi method. The results of the research show that the indicators of political stability, commercial stability, the role of sanctions and the effectiveness of the government have had the greatest impact on the export and import of Iranian oil, respectively. Also, variables of degree of trade openness, exchange rate, customs tariff and inflation rate have a positive and significant effect on oil exports and imports.

Keywords
governance index, export, import, fuzzy Delphi.

1. Department of Economics, Aligudarz Branch, Islamic Azad University, Aligudarz, Iran. mohsen.gh366@gmail.com
2. Department of Economics, Shahryar Branch, Islamic Azad University, Shahryar, Iran (corresponding author). Bahram125fathi@gmail.com
3. Assistant Professor of Economics, Aligudarz Branch, Islamic Azad University, Aligudarz, Iran. abnar_22091@yahoo.com
4. Department of Mathematics, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran. majid_anisi@yahoo.com

[Downloaded from iieshrm.ir on 2026-11-24]